

Sagatræk i Einar Már Guðmundssons *Universets engle*

Lise Hvarregaard

(Institut for Nordiske studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet)

For en umiddelbar betragtning kan det være svært at se en forbindelse mellem Einar Már Guðmundssons prisbelønnede roman *Englar alheimsins* (1993)¹ og de islandske sagaer. - Ikke desto mindre er der en klar sammenhæng og det skal det følgende handle om. Intertekstualiteten ses ikke bare i form af direkte henvisninger til eksempelvis Egil Skallagrímsson og *Njals saga*, men også stilistisk eksempelvis i form af brug af dramatisk præsens (*Ue* s.71) og i sagaformler 'Om min ven Arnor kan derimod fortælles' (*Ue* s.145) og ikke mindst motivmæssigt, hvor sagamotiverne ofte tilføres et anstrøg af venlig ironi, mild sarkasme eller parodi.

Hvad har denne vidunderlige, fragmentariske og springende roman, oven i købet fortalt af en 1. person fortæller, med sagaerne at gøre? Historien handler om den skizofrene Paul og spænder fra før hans fødsel frem til efter hans død, hvor han som en af universets engle fortæller sin historie retopspæktivt. Også i sagaerne møder vi sindsygemotivet. Det sker i Grettir og *Gisle Surssøns Saga*. Grettir er momentvis sindssyg og hos Gisle ses en gradvis optrapning af sindsygesymptomer, det kommer til udtryk i flydende grænser mellem drøm/fantasi og realverden som det også kan observeres hos de sindssyge i *Universets engle*.

I forhold til *Gisle Surssøns saga* kan også ses et motiv behandlet med modsat fortegn. Vi trækker episoden frem hvor Gisle som en anden Hamlet spiller tosset for at undgå forfølgerne². Han er sammen med trælkvinden Bodil i en båd og forfølgerne haler ind på dem. Gisli vikler sig da ind i fiskegarnene og giver sig ud for at være tossen, der ikke er med denne dag og forfølgerne afledes. I *Universets engle* har vi tre tossede, der spiller normale og går på restaurant Saga, i stedet for at gå til begavelse. Også her lykkes spillet, tjenerne tror på historien om at de lidt mærkværdigt klædte personer er fætre fra en afsidesliggende dal nordpå, der fejrer salg af jord med et restauranterbesøg. Tjostarsønnerne fra *Ravnkell Frøjgodes saga*, der som et *deus ex machina*, træder ud af intetheden danner klangbund under beskrivelsen. Sagakronotopen et gravøl, er her overgået som det beskrives over Unn i *Laksdøla saga*.³

Af andre kronotoper kan nævnes 'Det tilfældige mødes kronotop'.⁴ Denne kronotop er repræsenteret ved Paul og Olöfs møde på gården om sommeren. Senere kan Paul og vennens Ragnvalds tilfældige møde (s.122) også medregnes under det tilfældige mødes kronotop. Olöf og Pauls forelskelse i den islandske sommernatur kan også sættes ind under en underkronotop man kunne benævne: 'Sommernaturen og

¹ *Englar alheimsins*(1993) oversat til dansk af Erik Skyum-Nielsen i samråd med forfatteren *Universets engle* (1999) Herefter Ue. Sidetæl og henvisninger fra den danske oversættelse.

² *Gisle Surssøns Saga*, Oversat til dansk af Keld Gall Jørgensen (1988) s. 57

³ *Laksdøla saga*, På dansk ved Thøger Larsen (1930, 2000) s. 193

⁴ Om kronotopen i: Michael Bachtin: *Det dialogiske ordet*, (1991) s.158

forelskelsens kronotop'. Her udgør Gunløg og Helgas forelskelse i *Gunløg Ormstunges saga* på gården Borg⁵ resonans-bund.

Først nogle indledende kommentarer om forholdet mellem komposition og indhold: Romanen er inddelt i 2 dele. Første del: *Universets engle* (s.9-103) er inddelt i 5 kapitler. (1-5) og anden del: *Vandreskygger* (107-221) består af 6 kapitler (6-11). Hver kapitel er igen underinddelt i fra 3 til 11 underkapitler.

Karakteristisk er at der sker en optrapning af underkapitler og afsnit i dem, frem imod bogens slutning. I takt med at Pauls sindssyge eskalerer, får teksten et mere fragmentarisk og springende præg. Kapitler og afsnit bliver kortere og kortere mod slutningen og klimaks. Her ser vi hvordan kompositionsformen speeder op og understreger indholdet, præcis på samme måde som vi kan se det i film, klippene bliver kortere og kortere og der skiftes kameravinkel, for at understrege den indholdsmæssige spændingsoptrapning. Formen understreger selvfølgelig også den skizofrenes brudagtige fragmentariske virkelighedsopfattelse.⁶

En forskel i forhold til sagaernes 3 personsynsvinkel er naturligvis 1. førsteperson fortælleren, om dette skriver Skyum-Nielsen: 'En mindre dristig og mindre talentfuld digter havde velsagtens valgt at skildre en så u håndgribelig hovedperson i 3. person, eller at nøjes med de dele af hans levned, som lod sig fastholde inden for rammerne af en nogenlunde stabil jegfortælling. Men Einar Már Guðmundsson er bevidst søgt ud til realismens grænser.....og idet han følger ham dybt ind i sindets mørkeste egne, som stilistisk lukkes op i kraft af et skift fra episke til lyriske registre'.⁷

Andre aspekter romanen ikke har til fælles med sagaerne er den udstrakte brug af lyriske passager og billedsprog, og dog finder vi drømme præget af voldsom billedrigdom i *Gisle Surrsons Saga*, fra den sidste del af Gisle's liv som fredløs. Sagakompositionens uskrevne lov om kronologi og episoderne i handlingen på hinanden følgende fremadskriden, dog med tidsspring og sceneskift, har Guðmundsson også brudt med. Man kan konstruere romanens 'fabel',⁸ det kronologiske forløb handlingen strækker sig over. Gør man det, starter vi med Pauls forældre og hans mors drøm umiddelbart før han fødes. -Og den spænder frem til umiddelbart efter Pauls død, hvor han betragter moderen. Men 'sujet' er anderledes konstrueret. Vi springer frem og tilbage i kronologien og begynder faktisk med slutningen, hvilket allerede her giver læseren et hint om at romanen er retroprospektivt fortalt, af en mærkværdig fortæller.

Vigtigt er også her at vi møder en fortæller, der kender de konkrete tids og stedsangivelser, han demonstrerer klart sted og lokalkendskab, der er en sagafortæller værdig. I dette følges det realistiske paradigme parallelt med sagaernes brug af disse virkemidler.

Det specifikke ved den nordiske litteratur har Lise Vandborg⁹ forsøgt at definere som at den indeholder såvel virkelighed som drøm og at det er karakteristisk at det tragiske

⁵ *Gunløg Ormstunges Saga*, Oversat til dansk af Knud Hjortø (1930, 2000) s.163

⁶ Skyum-Nielsen 'Center og periferi' (2002) s.16

⁷ Ibid s.16

⁸ Anker Gemzøe: *Metamorfoser i Mellemtiden* (1997) s.307

⁹ Vandborg 2002. På baggrund af en rundbordssamtale.

(mol) samt det komiske (dur) optræder side ved side. Den samtidige optræden af mol og dur, der danner resonansbund for *Universets engle* kan bedst forklares med det sted i bogen, hvor Olaf den nybagte far for første gang tager sin søn op, og 'Så vidt jeg kunne se, strømmede tårerne ned ad hans kinder, men jeg kunne ikke se, om det skyldtes tåregassen eller mig' (s. 21). Også Sune Auken¹⁰ har berørt forekomsten af dur og mol og beskriver romanen som: 'noget så mærkværdigt som en komisk tragedie, eller en tragisk komedie' men ser dog grundstemningen i afslutningen som grundlæggende tragisk.

Sagatradition ses også i det indlejrede digt: 'Kvadid um fuglana',¹¹ som vi møder s. 6, umiddelbart før Første del *Universets engle*. Einar Már Guðmundsson har valgt at lade et ældre digt indlede, før romanens begyndelse. Det at lade kvad der er ældre end selve fortællingen indgå, er et element vi kender fra skjaldesagaerne, der indeholder kvad, som menes at være ældre end selve sagaerne.

Digtet kan her ses som havende anticiperende karakter: det spejler og forudgriber det faktum at vi i slutningen får at vide fortælleren er død og med overblik fortæller derfra. Der sker også en sammenkædning af barnets og den sindssyges bevidsthed, idet de har til fælles den umiddelbare refleksion i forhold til verden. Det ses i linjen: 'og nogle vil altid være små børn'.¹² Det lyriske subjekt skærer fugle, drengene er senere ude for at skyde fugle, efter de har brudt et forbud mod at røre riflen. At bryde et forbud er et klassisk sagaelement.¹³ Dette sker umiddelbart før studenten, der udviser symptomer på sindssyge, forsøges afleveret på Kleppur. Læseren næsten ånder lettet op, for vi ved -fra sagaerne- at hvis der introduceres et våben, skal det også bruges. Det sker ikke i denne omgang, men det uhyggelige er varslet, så historien om studenten, der viser sig at have en hjernesvulst, bliver sat i relief. Den indgår, hvilket senere skal belyses nærmere, i en serie af præfigurationer, scener, der forudgriber det faktum at Paul bliver sindssyg og kommer på Kleppur.

Fortællerteknisk er præfiguration og anticiperinger, et gennemgående kompositionsprincip som er almindelig kendt fra sagaerne.¹⁴ Vi møder et helt net af anticiperinger og her skal blot nævnes nogle af dem. Allerede nævnt er digtets antydning af at nogle vil altid være små børn og englene der nævnes, som billeder på fortællersens tilstedeværelse i rummet mellem himmel og jord. I første kapitel har drengen Paul, set en far på vej til sindssygehospitalet med sin syge søn. Det er en forudgribelse af hvad der senere kommer til at ske for ham selv, altså en præfiguration, en scene der udspiller sig flere gange, der gentages i historien om hvordan drengene observerer den grusomme hændelse med studenten der bliver bragt til Kleppur af politiet, hvor man nægter at modtage og undersøge ham. 'Tågen' faren og sønnen, i den første præfiguration, forsvinder ind i, udgør også et anticiperende varsel 1.3 'Så var de

¹⁰ 'Kvalificeret uvished', s. 31.

¹¹ 1947, 'Digtet om fuglene' af David Stefánsson (1895-1964).

¹² Efter Skyum-Nielsens oversættelse til dansk i Noter og oplysninger: *Universets engle*, 1999, s.223.

¹³ Et klassisk eksempel er Einar der rider Frøjfaxe i *Ravnkel Frøjgodes saga*, selv om det er blevet ham forbudt. Tilbage fra eksegesen udgør syndefaldsmyten et klassisk motiv.

¹⁴ Lise Præstgaard Andersen 'Nogle kompositionselementer i islændingsagaen' (1976).

forsvundet ind i tågen' Tågen er en allegori på overgangen til sindssygen, fra lys til mørke, hvor tingene ikke mere kan skelnes klart. Virkelig glider over i uvirkelighed.

Der er kæder af anticiperinger, især bygget op omkring sindsygehospitalet Kleppur, som drengene leger omkring og fantaserer om. Anticiperingerne peger frem mod Pauls sygdom, men ikke entydigt mod hvad årsagerne er. Pauls barndom synes relativt lykkelig, alle forguder ham medens han ligger i vuggen.¹⁵ Vi har altså derfor med en tekst at gøre, der tematiserer hvad er årsagen(erne) til sindssyge? Og hvordan tackler samfundet sindssygen? Romanen udgør også en slags sindssygebehandlingens kulturhistorie i nyere tid.

Moderen fortæller Paul islandske sagn og eventyr (s.9).¹⁶ I fortællingerne forsvinder folk ind i en anden verden, Ind 'i sten og bjerge' de bliver bjergtaget, eller forsvinder i dunkle skove. Det vil sige de forsvinder ind i en anden verden, der kan være sindssygen, hvor modsætninger mellem virkelighed og fantasi ophæves og manglende realitets- og virkelighedsfølelse gør sig gældende. Skyen eller tågen man kan forsvinde ind i, kan også ses som et billede, der forudgriber de medicintåger Paul senere kommer til at befinde sig i.

Den mest slående anticipering er morens drøm, natten inden Paul blev født. Forbindelsen til ham er dermed klar. I drømmen er moren en lille pige, der jages ud af bussen af en sort hund.¹⁷ Hun ser fire heste, med vidt forskellige farver. Den bagerste, der er broget, falder uden forklaring om og dør. Denne drøm har samme anticiperende funktion som sagadrømmene, den forudgriber i kodet form, antyder, varsler noget uheldsvangert skal ske. Vi ser også her at drømmen er placeret tidligt i handlingsforløbet,¹⁸ og at der bruges dyreallégorier, som det er almindeligt i sagadrømmene: her heste og hund.

Mod slutningen, sluttes ringen, da moren gennem billedet af den lille dreng husker drømmen (s.220) det sker sammen med læseren og Paul, der er til stede som engel/genfærd. Der kan observeres en kæde af anticiperinger med udgangspunkt i drømmen eksempelvis moren der et øjeblik tænker ved synet af fotografiet af Paul 'at hun altid havde haft drømmen inde i sig' (s.13). Drømmen sammenlignes med et svangerskab. Så må vi lige genkalde linjerne fra det indledende digt 'og nogle vil altid være små børn'. Paul på billedet er frosset fast som lykkeligt barn, og sådan vil de ud fra billedet huske ham. En anden anticipering udgør beretningen om Bernstein, der maler Kleppurs røde tage på alle sine malerier, som han derfor ikke kan sælge (s.38). Mens han maler kigger han på Paul. At se sådanne sammenhænge kan også være et billede på Pauls, vor fortællers, skizofrene tankegang, om at alt er prædestineret og

¹⁵ Sune Auken mener den relativt lange beskrivelse af Pauls barndom er nødvendig, ikke for at vi der på psykoanalytisk vis får svar på hvorfor sindssygen bryder ud, men i stedet for at læseren kan nå at komme til at lære ham at kende og at holde af Paul, der er en taltende person. (1997) s. 28.

¹⁶ I fristatssamfundet/den senere republik har man ikke samme forkærlighed for royale personer som i monakier. Prinsesser og konger findes kun i udlandet. Kilde Peter Søby Kristensen: 'Indledning' til *Islandske forlæsnings og eventyr* 1990 s.10.

¹⁷ Den sorte hund, er et metatekstuel skæbnetegn i Guðmundsson fiktive univers. Tidligere har læseren truffet den i *Regndråbernes epilog*.

¹⁸ Som eksempelvis Halfreds drøm i indledningen til *Ravnkel Frøygodes Saga*, der afrunder 1. kap.

hans skæbne fatalistisk er forudbestemt. Der kan også ses en anticipering i det faktum, at en af de sindssyge på Kleppur på et tidspunkt kigger ned på Paul i barnevognen. Tilstedeværelsen af de mange anticiperinger kan også ses som et udtryk for fortællerens trang til at konstruere et mønster; en forklaring retroperspektivt. Paul tager tegnene frem senere, for at søge at skabe en forklaringsramme på, hvorfor lige han blev sindssyg. Eller i et større perspektiv at den styrende bevidsthed bag romanen overdriver, parodier den sagakararakteristiske anticiperingskomposition, der næsten er en tvang eller lovmæssighed.

Specifik intertekstualitet møder vi i kapitel 3 hvor der refereres til sagaernes tradition for genealogi:

‘Jeg kender naturligvis udmærket den teori, som mange forfægter, at det er umuligt at fortælle sit eget livs historie, uden at man også medtager sine bedstemødre og helst også oldemødre. Det er således ikke ualmindeligt, at folk skriver deres erindringer i mange bind, men selv først bliver født i bind to eller tre’ (s.14).

Denne sidste konstatering er i dialog med eksempelvis Egill Skallagrímsson, der i sagaen af samme navn, først fødes efter forhistorien ‘Kveldulfssonernes saga’ som fylder en tredjedel af bogen.¹⁹

‘Det er også en illusion at tro, at dette folks interesse for slægter og slægtsforskning udspringer af en instinktiv interesse for egen oprindelse og andres forhold’ (s.14).

Disse overvejelser efterfølges af en sarkastisk ironisk replik, ikke langt fra sagaernes fyndordagtige prægnante replikker:

‘Jeg fører slægtsforskningen tilbage til manglen på træer i landet. Det er på grund af den sparsomme trævækst, at folk holder sig til stamtræer og farer vild i en skov af aner’ (s.14)

Men som en form for paradoks oprulles Pauls slægtsforhold alligevel gradvist for os. Vi får genealogien på plads på såvel moderen som faderens side s.21 og 23 og vi får også de geografiske oplysninger, der udgør et markant genrekarakteristika i sagaerne, men mere indirekte indflettet her. Man kan uden større problemer opstille en slægtstavle over Pauls slægt. Konstateringen s.15 ‘Jeg er fra Reykjavík - rygende viking med andre ord’ har karakter af ordspil eller vits og har mindelser om sagaernes berømte prægnante replikker.

Paul fødes 30 marts 1949, samme år som Island gik ind i Nato, får vi at vide. Det virker ikke som om fortælleren er positivt stemt over for sammenfaldet. Der kan i dette forhold ses en parallel jævnfør Islands tidligere kamp for selvstændighed. Frihedstrangen i forhold til at underlægge sig en centralmagt Norge/DK spejles måske her.

Den dag Paul fødes er også som en anticipering præget af vold og dramatik (kap. 16) Samtidig med hans fødsel finder en revolutionær demonstration sted. Vi hører også om betydningen af at kende folk, have venner, og indgå i alliancer hvilket er centralt i sagaerne, idet vi hører om hvordan faderen opnår fordele ved at være venner med styrmanden Gunnar og gøre ham tjenester, og om Gunnar der mere eller mindre bestikker tolderne ved hjælp af gavegivning. (s.19)

¹⁹ J.V. Jensen i forord til *Egill Skallagrímssons saga* (1930, 2000) s.15

Tematisk/motivmæssig intertekstualitet

Vi møder i *Universets engle* det tragiske element: 'sønnen der dør før faderen' (s.221), der kan ses som en indirekte kommentar til Bødvars død på havet i *Egils saga*. Det smertelige gøres her udholdeligt for læseren, ved at vi finder ud af at den døde, ikke er død (s.221). Han er et genfærd, eller en af universets engle om man vil. Egils forsoning med den smertelige oplevelse går gennem Thorgerd list, der giver ham livsmod nok til at digte 'Sønnetabet' over de døde sønner.²⁰

Drengenes leg med våben, spejler hvordan man tidligere gennem leg med våben fik erfaringer med at håndtere det i forhold til jagt eller kamp. Her er det eksempelvis en riffel (s.42) I vikingetiden var det sværdet og spyddet man måtte lære at håndtere for at blive mand. Vi husker Egil der som en lille dreng, dræbte en legekammerat, under hvad vi må formode var leg i *Egils saga*. Drengedrømme om eksempelvis at drage i viking indgår og vi hører næsten som en melankolsk parodi om jomfrurejsen med drengenes første skib (s.74). Også det eventyrlige omkring forsvaret mod russerbåden- der viser sig at være islandsk, indgår som eventyr i virkeligheden i bømenes fantasi (s.90).

Tematiseringen af voldsom død har bogen også til fælles med sagaerne. Sidst i bogen selvfølgelig de to selvmord Peter og Paul begår. Men tidligere har vi hørt om Benedikt, der dør pludseligt ved rattet i sin bil, efter at være kørt ind i en lygtepæl. På en gang dystert og fredeligt (s.53). Vi hører også fortællingen om den gamle kone, der besøger stedet, hvor manden døde, med fyldte kaffekopper; hans død var dramatisk med leen igennem sig. Det hverdagsagtige og fortrolige, repræsenteret ved kaffekopperne, støder her sammen med oplysningen om måden, hvorpå hans død fandt sted (s.80). Disse sideepisoder kan også have den funktion, at de spejler og forudgriber de voldsomme dødsfald længere fremme i bogen - foruden at de medgiver fortællingen et element af kolorit og dramatik. Tragik og heltmodig handlekraft møder vi i beretningen om Thor, der kommer til at skyde sig i øjet (s.42) og herefter køres direkte på hospitalet af Benedikt. Han overlever, men mister øjet og må gå med klap. Her kan ses en parodi på den ældre Eddas gudesagn. Dels beretningen om hvordan Odin blev enøjet, dels er det her Thor der er enøjet, selv om der var 'Ravne i flugten', Odins fugle omkring Chevroleten, der som en anden Sleipner bringer dem til hospitalet. Thor bliver om end mere end før en helt og eventyrlig person efter han får klap for øjet, i bømenes øjne. Præcis den synsvinkel er Einar Már Guðmundsson suveræn til at berette igennem.

Kærlighed på tværs af slægtens interesser er et typisk sagatræk. Olaf formår at vinde Gudrun ved at arbejde hårdt. Pauls forhold til Olöf er urealiserbart, selv om der tilsyneladende ikke synes at være noget uovervindeligt socialt skel mellem dem. Det er en sommerflirt, de er begge for unge, men han får lært sanselighedens alfabet. Pauls forelskelse i og betagelse af Dagny ender som en ugengæjdt forelskelse/besættelse. I sagaerne ser vi lignende mønstre i Kormak og Stengerde, og i *Egils saga* i Ölver Hnufas forelskelse i Solveig og i Egils forelskelse i Asgerd, som han dog bliver gift med. Dagny er i opposition til familien og til den mor hvis første sagareplik til Paul går på, hvem hans forældre er. Her er ræssonans til Thordis fra *Gisle Surssøns saga*,

²⁰

Egil Skallagrímssons saga. På dansk ved J.V. Jensen (1930, 2000), s.15.

men Dagny vælger ikke at realisere et længerevarende forhold til Paul. Forholdet mellem Dagny og Paul udvikler sig til et klassisk trekantdrama:

Paul
 3kant drama: Dagny
 Høj mand i blå frakke

Det ender med slagsmål mellem de to rivaler, som det også gør i *Gunløgs saga*, hvor kampen mellem Gunløg og Ravn ender med begge død. Her går det ikke helt så galt: men Paul bliver smidt ud. Det fremgår ikke at Dagny herefter får nogen af dem.

Venskabsrelation/Fostbrødrskab

Sammen med vennerne Ragnvald og Arnor har Paul en form for alliance/fostbrødrskab. Man står hinanden bi og byder de andre assistance, når det behøves. Senere ses en form for fostbrødrskab i forholdet mellem Olebeatle, Viktor, Peter og Paul.

Om Ragnvald berettes at hans mors slægt stammer fra Njals egn. Hans yndlingslæsning er *Egils* og *Njals saga*. Her er eksempler på direkte intertekstualitet. Ragnvald citerer gerne Egil Skallagrimsson og tænker altid polemisk på om Egil Skallagrimsson ville kunne lide en ny bog. Han er nærmest 'fan' af Egil Skallagrimsson, og i beskrivelsen virker denne fascination ikke som om den nedsætter Ragnvald i fortællerens øjne, snarere tvært imod. Ofte sker diskussionerne om Egil i selskab af alkohol og Ragnvald kan som Egil drikke mere end de fleste. En ny myte om Egil, der ligner de sammenligningsmyter der allerede findes i forhold til jævnaldrende går på en ironisk overdrivelse om Egil 'Der begyndte at drikke som 6 årig' I sagaen står: 'Allerede da han var tre Aar gammel var han større og stærkere end andre drengbørn ellers når de er seks eller syv',²¹ og at han tidligt begyndte at digte kvad, men dette må tilskrives fortællerens ret til at fabulere og skabe komiske situationer og i den gode sags tjeneste at konstruere gode historier og myter, og til at tildigte og næsten gøre sagaen endnu bedre.

Ragnvald ved også langt mere end politiet om de islandske sagaer, især citaterne fra *Egils saga*. Han laver sjov ved at recitere fra sagaerne 'Hugge mand efter mand' (s.124) over for politiet. Ragnvald ironiserer ved at bruge citatet i en anden kontekst og bliver misforstået og siger til politimændene: 'I skulle tage og hunte hjem og få læst islændingesagaerne'(s.125). Indirekte forstås det er dumt og næsten farligt ikke at kende sagaerne og deres lakoniske replikker, og replikkerne skal ikke tages bogstaveligt.

Ragnvald ligner ikke Egil, han er ikke pyntesyg, som det så forudindtages Egil var, men han kan digte og er selvironisk. Ofte tager han op til Borgerfjord for at tænke. Med alderen bliver Ragnvald, som Egil, mere rolig. Han uddanner sig, gifter sig og får to børn og har alligevel Egils sortsyn i sig. Det fremgår at Ragnvald begår selvmord og læseren og Paul må erkende: ikke alle sindssyge er diagnosticeret som sådan. Her igen en venlig kommentar til en af de største sagahelte, der måske har været momentvis sindssyg. Vi får også en kommentar til fænomenet at gå bersærk, som vi ved Egil var

²¹ *Egil Skallagrimssons saga*. På dansk ved J.V. Jensen (1930, 2000) s.65

i stand til: fortælleren konstaterer lakonisk, at det måske bare er et udslag af sindssyge (s.154)

Ragnvald er en slags moderne Egil Skallagrimsson; det hører vi om hvor han er kommet på julebesøg og de to venner skæmt leger med kniv, der går ind i ryggen på en saga, hvorefter den flyver gennem luften og uheldigt lander i Ragnvalds fod, men heldigvis mellem tærerne (s.137).²² Herefter kommer Ragnvald med en lakonisk sagareplik: 'Det kan jeg lide'. Her ser vi hvordan det farlige ender godt og vi ånder lettet op. Men mekanikken er også den modsatte, læseren forventer dette er lystigt og ufarligt og så går det galt.

En kniv optræder igen i sengen under kampscenen med Dagny, efter Pauls drukur i flere dage (s.129). Ræssonansbund er mordet på Thorbjørn i *Gisle Surssøns saga*, medens han ligger ved siden af Thordis og spyddet Gråside går gennem ham ned i sengebunden.²³ I *UE* går brødkniven ned i madrassen men ikke gennem Dagny. Og Paul fortrækker.

Senere hører vi om en ungdommelig overdrivelse omkring Pauls egen opfattelse af, hvorfor han ikke spiller med andre i orkester på trommerne: 'Jeg var i virkeligheden så god, at ingen kunne spille med mig' (s.214). Læseren forstår at sindsygen for alvor er ved at bryde ud, da Paul isolerer sig og ser små blå pudler (s.131).

Paul får mærkelige drømme, føler sig forfulgt som Gisle Surssøn og Grettir. Han forklarer selv fænomenet skizofreni med rod i folketroen (s.148). I det tidlige stadie af Pauls sindssyge kan tale om den selvpålagte fredløshed, hvor andres selskab fravælges. Til sidst hvor Paul er fattig, ensom og sindssyg, og lever udstødt som en fredløs, er han retsløs og man stjæler fra hinanden, her kan man tale om en moderne kaste af fredløse.

Karakterbeskrivelser med sagnarødder

De sammensatte helte er også et klassisk træk, kendt fra sagaerne. Egil var kriger og skjald, foruden bonde, fisker og får. Som karakterkonstruktion illustrerer han hvordan man kan komme over den spaltning og valorisering i forhold til håndens og åndens arbejde, der har præget filosofi og idehistorien. Vi møder her i *Universets engle* karakterer, der forener det at være kunstmaler og fabriksarbejder. Ragnar er digter/fortæller og plejer på Kleppur (s. 85). Peter er lærer og bonde, Olaf er taxichauffør og sortbørsforhandler og Paul er maler og skizofren. Dette fænomen med at personer må have flere jobs og funktioner, kan selvfølgelig også forklares helt rationelt med den islandske befolknings størrelse, i forhold til de opgaver der nødvendigvis skal udføres i landet. Hver person er nødt til at fylde, og udføre opgaver, for tre.

De excentriske personer (s.80) vi træffer i det store persongalleri, der er en saga værdig, er også med til at forlene romanen med sagastemning. Beretningen om Nordlysens kejser er på overdrivelsens overdrev; en skrøne af dimensioner.(s.86) Vi hører om de rødhårede og de sorthårede brødre (s.40) med venlig hilsen til sagaernes

²² I sagaerne er det praksis at når folk gennembores af kniv eller spyd, understreges det på dramatisk vis ved at våbnet går ned i sengebunden eller ind i stolpen.

²³ *Gisle saga* s.37.

forkærlighed for at lade de knappe personbeskrivelser og øgenavnene rumme en beskrivelse af hårets farve. Vi hører også her om en sagadetalje: hvordan de to kuld børn fysisk slægter henholdsvis faderen og moderen – den mørke og den lyse – side i slægten på, som det var tilfældet i *Egils saga*.²⁴ Men her fremgår det kun at være fysisk ikke mentalt, de to grene i slægten kan ses.

Vi træffer en række personer med navnelighed fra sagaerne, som kan være tilfældig i et land med tradition for at bruge sagatraditionens navne, eller bevidst:

Navnelighed: Gunnar (*Njals saga*) Unn, Gudrun, Olaf, Helge (*Laxdøla saga*) Ravn, Gunlaug, Helga (*Gunløg Ormstunges saga*) Solveig (*Egils saga*) Bjørn (*Björns saga*). Øgenavne som er almindelige i sagastilen træffer vi på. Et humoristisk og rammende eksempel er 'Helge den magre': en landnamsmand ved det navn optræder i *Laxdøla saga*,²⁵ om Helge den magre i *Universets engle* fortælles det at han også kaldes Helge den fagre (s.118). Her er brugt tyk ironi og ordspil i form af rim, for det er tydeligt at Helge ikke er smuk som Helga den fagre fra *Gunløg Ormstunges saga*, om hvem det blev sagt at hun var den smukkeste kvinde, der havde levet på Island.²⁶ Men måske er Helge lidt bøsseagtig.

Vi møder også kæmper og helte. Eksempelvis er Ragnar to meter høj (s.70). Han rejser ud i verden for at kæmpe som vikingeheltene, men han kæmper mod fascisterne i Spanien (s.71). Ragnar historiefortælleren underholder sin brors kone og vi husker hvordan Egil er betaget af Asgerd, broren Thorolfs kone.

Også Arnor og Ragnvald, Pauls venner, må drage ud fra Island for at opnå eksamensbevis og ære. De studerer i henholdsvis København og Tyskland og vender hjem som elegante sagahelte i nyt tøj.

Beskrivelser af smukke kvinder har paralleller i sagaerne. Johanne beskrives med lokkerne så lange, at de når hende langt ned af ryggen. Det smukke lange hår er et sagaskønhedsideal, vi kender fra beskrivelserne af Halgerd og Helga i henholdsvis *Njals saga* og *Gunløg Ormstunges saga*.

Som det foregående har vist findes der i *Universets Engle* en lang række direkte referencer til enkeltsgaer i form af citater, navne og sagakaracteristiske personskildringer, men også stilistiske og motiviske intertekstuelle referencer er tilstede. Ofte er fortællerkommentarerne og replikkerne med til at fratage sagareferencerne patos og forlene dem med en humoristisk distance. Fortælleren kender traditionen, og vælger at forholde sig uhøjtideligt og frit ved at lege og ironisere over den.

De islandske sagaer er langtfra den eneste inspirationskilde, og hvis man ønsker at stifte bekendtskab med litteratur, der også har inspireret Einar Már Guðmundsson, anbefaler jeg Silja Aðalsteinsdóttirs interview med forfatteren, 'Verdenslitteraturen gløder af galskab' i *Nordisk litteratur* 1995.

²⁴ *Egils saga* s. 65 Thorolf og Egil slægter henholdsvis den lyse og den mørke side i slægten på.

²⁵ *Laxdøla saga* s. 190.

²⁶ *Gunløg Ormstunge saga* s.163.

Litteratur:

- Aðalsteinsdóttir, Silja: 'Verdenslitteraturen gløder af galskab', *Nordisk litteratur*, 1995.
- Andersen, Lise Præstgaard: 'Nogle kompositionselementer i islændingesagaen', *Acta Philologica Scandinavica* 1976.
- Auken, Sune: 'Kvalificeret uvished Om Einar Már Guðmundssons *Universets engle*', *Kritik* 120, 1997.
- Bachtin, Michail: *Det dialogiske ordet*, Anthropos, Gråbo, 1991.
- Thomas Bredsdorff: *Kaos og kærlighed*, Gyldendal, København (1971), med efterskrift til 2.udgave (1995).
- Gemzøe, Anker: *Metamorfoser i Mellemtiden Medusa*, DK, 1997.
- Guðmundsson, Einar Már: *Englar alheimsins* (1993); oversat til dansk af Erik Skyum-Nielsen i samråd med forfatteren (*Universets engle*), Vindrose, 1993.
- Hvarregaard, Lise: 'Fagurfræiði brotalínunnar', I *Hvað ris úr djúpinu?*, Háskóla Íslands, Reykjavík, 2002.
- Jensen J.V: 'Forord' til *Egils saga* (1930, 2000).
- Kristensen, Peter Søby: 'Indledning' til *Islandske forlkesagn og eventyr*, *Iceland Review*, Reykjavík, 1990.
- Vandborg, Lise: 'Det nye Norden', i *Fortællere og steder i Norden – 11 nordiske forfattere på Hald Hovedgaard*, Dansk forfatterforening og Nordbok, Danmark, 2002.
- Skyum-Nielsen, Erik: 'Center og periferi – Om den islandske forfatter Einar Már Guðmundsson', Fra *Fortællere og steder i Norden – 11 nordiske forfattere på Hald Hovedgaard*, Dansk forfatterforening og Nordbok, Danmark, 2002.
- Skyum-Nielsen, Erik: 'Nye og gamle fortælleformer i moderne vestnordisk prosa i postkolonialt perspektiv', i *Ordenes slotte* Red. Auður Hauksdóttir. Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur, Danmark, 2005.
- De islandske sagaer 1-3* Red. Gunnar Gunnarsen og Hans Kyrre. Gyldendal, Danmark (1930, 2000).
- Gisle Surssøns Saga*. Oversat af Keld Gail Jørgensen. Dansk lærerforeningen. Danmark, 1988.